

СУЧАСНИЙ СТАН ВІТЧИЗНЯНОГО ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ У ЗОНІ ОКУПАЦІЇ ТА АКТИВНИХ БОЙОВИХ ДІЙ

У тезах загально описано сучасний стан природно-заповідного фонду України у зоні окупації та активних бойових дій. З акцентовано увагу на тому, що із кожним днем війни стан окремих територій та об'єктів природно-заповідного фонду лише погіршується. Бойові дії постійно порушують спокій диких тварин і птахів – вони гинуть під обстрілами, внаслідок пожеж чи підриву на вибухових пристроях різної категорії або намагаються втекти з гарячих точок. Окремо зазначено, які саме заповідні території наразі знаходяться під загрозою знищення. Наведено статистичні дані – суми завданих збитків вітчизняному природно-заповідному фонду через військові активні дії у різні періоди повномасштабного вторгнення та сумарно за понад ніж три роки війни. Підкреслено, що у кожному регіоні нашої країни, охопленому активними бойовими діями розмір шкоди різний. Більш детально розглянуто стан окремих територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, які на сьогодні найбільше постраждали від війни. На кінець зазначено, що незважаючи на надскладну ситуацію в країні, природоохоронна діяльність не припиняється. Підсумовано, що війна завдає суттєвої шкоди природно-заповідному фонду, яку реально оцінити просто не можливо, через ряд суттєвих причин.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, природоохоронна діяльність, навколишнє природне середовище, біорізноманіття, завдані збитки, шкода.

Вже як одинадцять років війна в Україні чинить руйнівний вплив на довкілля, а останні три роки повномасштабного вторгнення екосистеми більшої частини нашої держави зазнають негативних трансформацій. Знищено або частково пошкоджені території та об'єкти ПЗФ на сході, півночі і півдні нашої держави, внаслідок чого зникають рідкісні види рослинного і тваринного світу, порушується біобаланс водно-болотних угідь, погіршується мікрофлора ґрунту тощо.

Із кожним днем війни ситуація лише погіршується. Якщо у березні 2022 р. 20% природоохоронної території було уражено війною, то вже через місяць цей показник збільшився на 7% [6].

Щоденно російська федерація цинічно порушує усі існуючі норми міжнародного права, у тому числі щодо охорони природи. Наприклад, Протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, прийнятого у 1977 р., відповідно до якого від воюючих країн вимагається захищати НПС від «масштабних, довготривалих і серйозних уражень», та забороняються методи чи засоби ведення війни, «які мають на меті або можуть призвести до заподіяння такої шкоди» [2]. Також прямо порушує 24-й принцип Декларації Ріо про навколишнє середовище та розвиток, який проголошує, що війна за своєю суттю є руйнівною для сталого розвитку, зважаючи на це, під час збройного конфлікту держави повинні забезпечувати захист довкілля і, якщо необхідно, співпрацювати заради його збереження [1].

На сьогодні, відповідно до офіційних даних Міндовкілля, воєнні дії охопили 900 об'єктів ПЗФ, площею 1,24 млн га, що становить близько третини площі всього ПЗФ нашої держави, з них – 44% території ПЗФ, які найбільше постраждали від російської агресії. Це біосферні та природні заповідники, НПП, РЛП [3]. На цих територіях ростуть тисячі видів рослин, які занесені до ЧКУ та Європейського червоного списку видів тварин і рослин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі.

Бойові дії постійно порушують спокій диких тварин і птахів – вони гинуть під обстрілами, внаслідок пожеж чи підриву на вибухових пристроях різної категорії (по приблизним підрахункам близько 900 видів тварин опинилися під загрозою зникнення) або намагаються втекти з гарячих точок. Так, наприклад, бої за такі населені пункти в Донецькій області як: с. Білогорівка, с. Богородичне, м. Святогірськ та м. Лиман, майже повністю проходили на території НПП «Святі Гори». А НПП «Кам'янська Січ» став місцем, де наші війська зупинили наступ агресора на правобережжі Херсонщини. Такі дії призвели до значних руйнувань та забруднення їх територій, а від постійних вибухів порушились геологічні і гідрологічні властивості земель. У свою чергу, внаслідок підриву російськими терористами Каховської гідроелектростанції у червні 2023 р., постраждали НПП «Великий Луг», територія якого була осушена та НПП «Нижньодніпровський», який повністю затопило, а мертвих тварин винесло на морське узбережжя Одеської області [3].

Під загрозою знищення наразі знаходяться:

– понад 17 Рамсарських об'єктів площею понад 400 тис. га (це території водно-болотних угідь, які відповідно до Рамсарської конвенції, що була підписана у 1971 р., мають міжнародне значення, переважно як середовища існування водоплавних птахів);

– близько 200 територій Смарагдової мережі загальною площею 2,9 млн га (це мережа природоохоронних територій України, що створюється на виконання положень Бернської конвенції (1971 р.) про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі, яка одночасно є частиною природоохоронної мережі Європи і охороняється відповідно до законодавства Європейського Союзу);

– біосферні заповідники, що знаходять на окупованій території України (наприклад, «Асканія-Нова» ім. Фальц-Фейна, Чорноморський біосферний заповідник) [6].

Станом на 1 жовтня 2024 р. ПЗФ України через військові активні дії завдано збитків понад 628 млрд грн. При цьому у кожному регіоні нашої країни, охопленому активними бойовими діями (на сьогодні це: Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська, Харківська, Сумська та Чернігівська області), розмір шкоди різниться. Наприклад, на території Кінбурнської коси (у межах Миколаївської області), де розташовано НПП «Білобережжя Святослава», РЛП «Кінбурнська коса» та частина Чорноморського біосферного заповідника, лише за півтора роки повномасштабного вторгнення пожежами знищено 7589,4 тис. га лісів та іншої рослинності (це 96% суходолу Кінбурнського півострова) (див. рис. 1). Внаслідок чого під загрозою зникнення опинилися унікальні червонокнижні рослини (наприклад, береза дніпровська, білоцвіт літній, волошка короткоголова, орхідеї) і тварини (наприклад, скарабей священний, емпуза смугаста, емуранчик звичайний). Разом із цим, розмір шкоди зумовленої забрудненням атмосферного повітря через масові пожежі та викидні інших забруднюючих речовин на цих ділянках становить 297,469 млрд грн [5]. На превеликий жаль, за підрахунками деяких експертів, відновлення згорілих лісових насаджень на Кінбурнській косі може зайняти до 90 років [4].

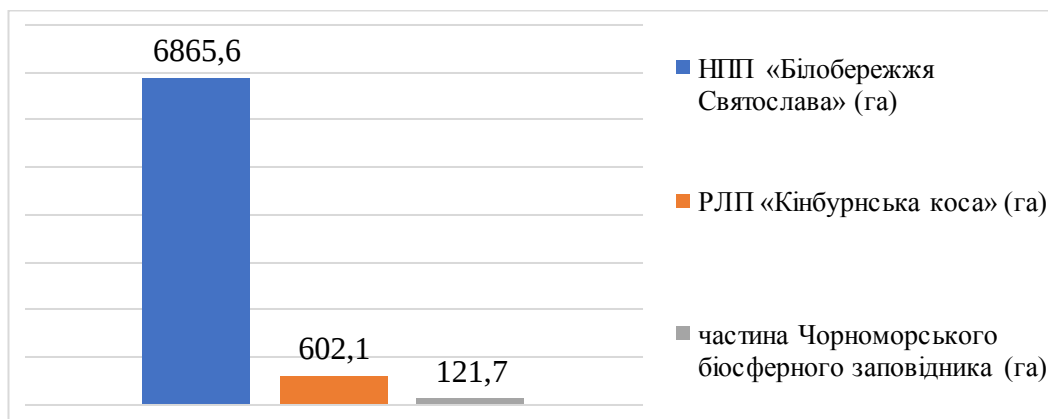

Рис. 1. Площа знищених лісів та іншої рослинності об'єктів ПЗФ на Кінбурнській косі з лютого 2022 р. до кінця 2023 р.

У НПП «Святі гори», що знаходиться на півночі Донецької області, знищено 80% території парку від загальної площі парку у 44 тис. га, з них вигоріло 60% соснових насаджень. За приблизними підрахунками сума завданих збитків становить сотні млн грн (лише 7 травня 2024 р. згоріло понад 470 га лісу, що оцінили у понад 2,6 млрд грн завданої шкоди). Точні цифри поки що назвати неможливо, оскільки більша частина парку залишається замінованою і через це є недоступною для обстеження й оцінювання завданої шкоди. Про долю червонокнижних тварин, риб, птахів, які мешкали на території парку наразі невідомо. Безпосередньо є дані про те, що повністю зруйновано місце зростання сосни крейдяної, яку занесено до ЧКУ, порушено верхній шар ґрунту та практично знищено унікальну крейдову флору через зведення різноманітних фортифікаційних споруд [7].

Окремо хотілося б підкреслити, що висока щільність мінування земель ПЗФ, які вже звільненні з окупації чи ще є окупованими або розташовані у зоні активних бойових дій, завдає величезної шкоди, оскільки, насамперед, спричинює виникнення пожеж різної категорії, впоратись з якими буває просто неможливо (знов-таки через високу щільність мінування та відповідно великий ризик для життя пожежників), а також унеможливує здійснення будь-якої природоохоронної діяльності. Розмінування таких земель є дуже складним питанням (до речі, за попередніми даними потребують обстеження та розмінування приблизно 1 млн 200 тис. га.). По-перше, після звільнення територій від російських загарбників, зусилля першочергово спрямовуються на розмінування саме населених пунктів і сільськогосподарських угідь, а не природоохоронних земель. По-друге, не лише в Україні, а й в усьому світі не настільки багато спеціалізованої техніки, за допомогою якої можна було б швидко розмінувати всі території та об'єкти ПЗФ. По-третє, ризик постійних обстрілів територій ПЗФ України з боку росії, особливо тих територій, які максимально наближені до лінії фронту. Це все у сукупності гальмує процеси по відновленню та захисту територій і об'єктів ПЗФ України. Сподіваємось, що консолідованими зусиллями громадськості, влади й бізнесу, а також міжнародних партнерів нам вдасться у найкоротші терміни поновити роботу окремих

об'єктів ПЗФ, очистити забруднені природоохоронні території, відродити рослинний покрив ґрунту тощо.

На кінець варто зазначити, що незважаючи на надскладну ситуацію в країні, розширюється мережа ПЗФ України. Так, наприклад, протягом 2024 р. відповідними рішеннями Миколаївської обласної ради створено чотири нові заповідні території загальною площею 232,68 га (рішення № 18 від 27 червня 2024 р. «Про створення ландшафтного заказника «Чортальські обрії» (143,1 га) у межах Мостівської громади; рішення № 9 від 19 грудня 2024 р. «Про створення ландшафтного заказника «Лук'янівський» (27,2 га) у межах Привільненської громади, ботанічного заказника «Баратівка» (62,37 га) в Горохівській громаді, ботанічної пам'ятки природи «Каркас Миколи Леонтовича» (0,01 га) у м. Миколаєві) [5].

Отже, зважаючи на викладене можна підсумувати, що на сьогодні війна завдає суттєвої шкоди ПЗФ України, яку реально оцінити просто не можливо. Оскільки частина заповідних земель тотально заміновані, на частині з них тривають активні бойові дії, а частина – час від часу піддається обстрілам. Лише за приблизними підрахунками обсяг завданої шкоди національному ПЗФ діями агресора становить понад 628 млрд грн. і з кожним днем ця сума зростає. Незважаючи на всі труднощі, спричинені російською агресією проти України та українського народу, природоохоронна діяльність не припиняється: активно налагоджуються міжнародні зв'язки щодо надання допомоги у розмінуванні заповідних територій, розширюється мережа ПЗФ України, висококваліфіковані екологи, біологи разом із управлінцями різного рівня працюють над збереженням біорізноманіття та забезпеченням нормального функціонування об'єктів і територій ПЗФ тощо.

References

1. Deklaratsiya Rio-de-Zhaneiro pro navkolyshnye seredovyshe i rozvytok vid 14 chervnya 1992 r. [Rio de Janeiro Declaration on Environment and Development of June 14, 1992]. Retrieved from: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml [in Ukrainian].
2. Dodatkovyy protokol do Zhenevsk'ykh konventsiy vid 12 serpnia 1949 r., shcho stosuyet'sya zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroynykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnya 1977 r. [Protocol Additional to the Geneva Conventions of August 12, 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of June 8, 1977]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text [in Ukrainian].
3. Zapovidni terytoriyi ta viyna: dvorichnyy dosvid humanitarnoyi dopomohy [Protected areas and war: two years of humanitarian aid experience]. Retrieved from: <https://uwecworkgroup.info/uk/protected-areas-and-war-two-years-of-humanitarian-aid/#:~:text=%> [in Ukrainian].
4. Mindovkillya: naybil'shoyi shkody zavdayut' rakety – yikhnye palyvo otruyuye grunt i vodu [Ministry of Environment: Rockets cause the greatest harm – their fuel poisons soil and water]. Retrieved from: https://lb.ua/society/2024/10/22/641065_mindovkillya_naybilshoi_shkodi.html#:~:text=% [in Ukrainian].
5. Pryrodno-zapovidnyy fond Mykolayivshchyny: zahal'na kharakterystyka [Nature Reserve Fund of Mykolaiv Region: General Characteristics]. Retrieved from: <https://ecolog.mk.gov.ua/ua/pzf/perspektyva/> [in Ukrainian].
6. Cherez viys'kovi diyi okupanta 900 zapovidnykh terytoriy Ukrayiny s'ohodni perebuvayut' v nebezpetsi [Due to the military actions of the occupier, 900 protected territories of Ukraine are in danger today]. Retrieved from: <https://mepr.gov.ua/cherez-vijskovi-di-yi-okupanta-900-zapovidnyh-terytorij-ukrayiny-sogodni-perebuvayut-v-nebezpetsi/> [in Ukrainian].
7. Yak viyna peretvorila natsional'nyy park «Svyati hory» na zonu ekolohichnoyi katastrofy [How the war turned the Holy Mountains National Park into an ecological disaster zone]. Retrieved from: <https://nsirogozy.city/articles/392554/yak-vijna-peretvorila-nacionalnij-park-svyati-gori-na-zonu-ekologichnoi-katastrofi-> [in Ukrainian].

DOI 10.34132.mspsc2025.01.08.14

Svitlana Melnychuk,
Leonid Shulha

CURRENT STATUS OF THE NATIONAL NATURE RESERVE FUND IN THE ZONE OF OCCUPATION AND ACTIVE COMBAT OPERATIONS

The theses generally describe the current state of the natural reserve fund of Ukraine in the zone of occupation and active hostilities. It is emphasized that with each day of the war, the condition of individual territories and objects of the natural reserve fund only worsens. Hostilities constantly disturb the peace of wild animals and birds – they die under shelling, as a result of fires or explosions of explosive devices of various categories, or try to escape from hot spots. It is separately indicated which protected areas are currently under threat of destruction. Statistical data is provided - the amount of damage caused to the national natural reserve fund due to active military actions during different periods of the full-scale invasion and in total for more than three years of the war. It is emphasized that in each region of our country, covered by active hostilities, the amount of damage varies. The state of individual territories and objects of the natural reserve fund of Ukraine, which have suffered the most from the war to date, is considered in more detail. Finally, it is noted that despite the extremely difficult situation in the country,

environmental protection activities do not stop. It is concluded that the war causes significant damage to the nature reserve fund, which is simply impossible to realistically assess due to a number of significant reasons.

Keywords: *nature reserve fund, environmental protection activities, environment, biodiversity, damage caused, damage.*

Відомості про автора / Information about the Author

Світлана Мельничук, кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та природоохоронних технологій Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна. E-mail: s.s.melnychuk87@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7380-6177>

Svitlana Melnychuk, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology and Environmental Technologies, Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: s.s.melnychuk87@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0000-0001-7380-6177>

Леонід Шульга, студент факультет економіки та екології моря Національного університету кораблебудування ім. адмірала Макарова, м. Миколаїв, Україна. E-mail: leonidsulga0@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0005-3466-3333>

Leonid Shulga, student of the faculty of economics and ecology of the sea of the Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine. E-mail: leonidsulga0@gmail.com, orcid: <https://orcid.org/0009-0005-3466-3333>

© С. Мельничук, Л. Шульга
29.05.2025.

Стаття отримана редакцією

